

ГРАМАТИЧКА КАТЕГОРИЈА ЛИЦА У ДЕКОНСТРУКЦИЈИ ЈАВНОГ ДИСКУРСА У СРБИЈИ

Предмет рада јесте учешће категорије лица у обликовању јавног политичког дискурса у Србији. Корпус чине усмене изјаве представника власти поводом еколошких проблема који су изузетно актуелни од 2021. године. Анализираћемо преваходно употребу првог лица једнине и првог лица множине са аспекта референта, транспарентности информације и емотивног учинка. Закључује се да говорници чешће употребљавају прво лице множине, и то као средство постизања референцијалног амбигвитета, чиме говорник, улогом коју себи даје у дискурсу, замагљује своје улоге у реалном животу. Тиме се јавни дискурс преусмерава са објективног информисања ка „деконструисаном“ дискурсу у којем се не препознају одговорности и надлежности субјеката.

Кључне речи: категорија лица, јавни дискурс, политички дискурс, прво лице једнине, прво лице множине, инклузивност, ексклузивност.

Уводне напомене

Категорија рода је граматичка категорија која је претходних година привукла велику пажњу због нових законских решења. Иако су научне институције највишег нивоа и велики број еминентних лингвиста скретали пажњу на неодрживост наметнутог „родно сензитивног језика“²; законске

¹ Реализацију овог истраживања финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор бр. 451-03-68/2022-14/ 200140).

² „Поглед на свет, систем културе или друштвени систем нису условљени пуким постојањем или непостојањем одређених граматичких категорија, те се они стога не могу ни мењати њиховим увођењем или инсистирањем на доследности њихове употребе.“ (*Језик родне равноправности*, Институт за српски језик САНУ)

одредбе ипак предвиђају ову обавезу.³ Поводом доношења овог закона, јавност је имала прилику да прати саопштења, дебате, медијске наступе представника министарстава и стручњака различитих профила.

Међутим, још једна категорија – категорија лица, односно употреба лица у јавном дискурсу, и то у контексту комуникације извршне власти са јавношћу, заслужује да буде размотрена. Како „политички дискурс обухвата епидеиктичко, тј. церемонијално, и делиберативно, тј. дебатно обраћање, што значи да је његова улога убјеђивање и постизање консензуса” (Вуковић 2014: 214), у фокусу наше анализе јесте управо одабир и прагматичка улога употребе лица у процесу убеђивања грађана. С обзиром на то да „у савременом друштву постоји консензус око многих вриједности” (Исто: 214), у раду анализирамо језичке стратегије представљања ставова о једном од тематских оквира око којег у Србији није постигнут широки консензус, односно питања око којих су се, посебно од почетка 2021. године, у јавности водиле оштре полемике. Реч је о екологији у најширем смислу, те, специфично и у нашем корпусу доминантно, о издавању дозвола и започињању истражних радњи за експлоатацију литијума, бора и пратећих елемената на територији Србије. Како припадници политичког врха у својим обраћањима јавности највећим делом оспоравају захтеве „друге стране”, у овом делу рада ћемо укратко представити контекст и ток догађаја који су релевантни за разумевање позиција и опонирања у изјавама представника власти, а у чијем обликовању велико учешће има употреба категорије лица.

Консензус по питању заштите животне средине, као питања опште друштвене вредности, ни са једне стране није оспораван. Међутим, приступ политичког врха (који инсистира на енергетској транзицији и стабилности, али и на профиту и ревитализацији државе и друштва) супротставља се приступу дела компетентних научника, Српске академије наука и уметности, мештана угрожених подручја и појединих опозиционих партија (који инсистирају на неодрживости „зеленог рударења”, останку грађана у својим местима боравка и ревитализацији еколошки, социјално и економски прихватљивих делатности).

У време одржавања научног скупа у Српској књижевној задрузи (јун 2021) ова актуелна тема била је присутна у јавности, али је већ у септембру исте године, због активности и поборника и противника рударења

³ У члану 6, став 17, Закона о родној равноправности дефинише се родно осетљив језик као један од кључних појмова Закона: „Родно осетљив језик јесте језик којим се промовише равноправност жена и мушкараца и средство којим се утиче на свест оних који се тим језиком служе у правцу остваривања равноправности, укључујући промене мишљења, ставова и понашања у оквиру језика којим се служе у личном и професионалном животу.”

литијума, заоштрена. Њено присуство у медијима, на политичкој сцени и уопште у јавном животу кулминирало је у децембру 2021. године због противљења дела грађана законима који уређују експропријацију и институт референдума и народне иницијативе. Промовисана је као једна од примарних тема сукобљавања власти и опозиције, да би, после парламентарних и председничких избора у априлу 2022. године, била у великој мери скрајнута. Томе су пресудно допринела дешавања у Европи (рат у Украјини), али и изјаве политичког врха да је пројекат „Јадар” (који је био пред реализацијом) укинут.

Корпус, дакле, претежно обухвата усмене изјаве политичара које су везане за ову тему, уз изјаве везане за проблеме који су у јавности перципирани као повезани с њом, као и изјаве везане за енергетику и заштиту животне средине уопште. Корпус укључује конференције за штампу, интервјуе и телевизијске емисије – дакле, усмене изјаве председника државе Александра Вучића, министра рударства и енергетике Зоране Михајловић, премијера Ане Брнабић и министра за заштиту животне средине Ирене Вујовић. Министри или представници министарстава надлежних за пољопривреду, водопривреду и шумарство и за бригу о селу нису се у медијима директно оглашавали поводом ове теме, док се министар за екологију ретко и посредно изјашњавао о овим питањима. У корпус смо укључили и оне сегменте изјава које нису директно везане за овај тематски оквир, али су даване поводом еколошких питања и питања везаних за истраживања и експлоатацију литијума. Такви искази углавном су у функцији илустрације одређених ставова, релација у друштву или деловања институција.

Према Славујевићу (2007: 11), у политичком комуницирању најчешће се преплићу три функције: политичко информисање, политичка едукација и социјализација и политичко убеђивање. Међутим, он наглашава да се основна функција политичког убеђивања, па и сазнајних и информативних елемената, готово исцрпљује у скупу „сложених и трајних комуникацијских процеса који се предузимају са циљем да се људи увере у исправност, корисност, прихватљивост и сл. одређених политичких садржаја” (Исто: 11). Дакле, у тежњи да формира ставове јавности, политичко убеђивање „циља на сва три елемента структуре става: на рационалну, сазнајну компоненту, на вредносну, односно емотивно-афективну, и, најзад, на мотивациону, односно вољну или акциону компоненту” (Исто: 11). У том циљу, „структуре моћи претендују на то да означавају одређене дискурсе као ’истините’, насупрот осталим и тако остварују предност у означавању стварности” (Пешић 2011: 329). Имајући у виду ове циљеве политичко-убеђивачког дискурса, у раду анализирамо функцију категорије лица у обликовању улога говорника у дискурсу.

Теоријске основе

Полазећи од поставке да је употреба личних заменица једно од основних језичких средстава којим политичари усмеравају перцепцију публике о (не)припадању групи, Tyrkkö (2016) спроводи дијакхронијско истраживање политичких говора у периоду од два века (1800–2000). Закључује да је до значајне промене у употреби лица дошло двадесетих година XX века, те да је то последица експанзије мас-медија као канала преношења порука. Како је, наиме, публика постајала све бројнија и разноликија, језик политике морао је, макар по површинском утиску, бити све инклузивнији. Стога се озбиљан заокрет у политичкој реторици одликује померањем са *ја*-фокуса на *ми*-фокус, и то уз видно инклузивну семантику која сугерише припадност говорника што широј групи. Доминантна употреба првог лица множине истакнута је и у анализама говора појединих савремених политичара (в. нпр. Chimbarange et al. 2013: 279; Acton, Potts 2014: 26–27). Истовремено, међутим, задржава се потреба за наглашавањем опозиције *ми* (политичка организација, сарадници, истомишљеници) – *они*.⁴

Међутим, и Tyrkkö (2016) и други аутори истичу својеврсни парадокс: реторичка „погодност” личних заменица у политичком дискурсу је управо у њиховом референцијалном амбигвитету, што омогућава говорнику неку врсту флуидног, непотпуно одређеног идентитета у којем се представља као представник колективитета политичке или владајуће заједнице али и као онај који наступа у име публике (Wales 1996: 59).

Управо се овим питањима бави анализа парламентарних дебата у немачком Бундестагу (Rehbein et al. 2021). Студија показује да се првим лицем множине реферише на низ различитих колективитета (држава, влада, чланови парламента, политичка партија, геополитичке групе супранационалног нивоа као НАТО или ЕУ, групе људи дефинисане социјалним варијаблама, групе појединаца, чланови више политичких или социјалних група), све до националног (према Wales (1996): ‘patriotic we’) и генеричког значења (пр. „И за сто година ћемо се сећати тога”; в. и: Allen (2007)). Показано је и да представници странака на власти најчешће говоре у првом лицу множине, што аутори тумаче њиховом припадношћу највећем броју група (странка, парламент, представници власти итд.) те је њихов избор

⁴ Вуковић (2014: 214) даје, на основу актуелне литературе, преглед бројних карактеристика политичког дискурса на различитим језичким нивоима. Међу тим карактеристикама издваја се и употреба заменица, те се примерима из интервјуа са Андријом Мандићем (емитован на РТЦГ 2007. године) опримерава дихотомија *ми/они* са циљем категоризације и поларизације, нпр.: „Ми смо дали све од себе да се Црна Гора уреди и да се у Црној Гори сви помире...”; „Они су сада успјели да нађу неколика политичара да им то прође”.

колективних идентитета највећи. И Mykhaenko (2019) показује да политичари интенционално употребљавају личне заменице како би у датом тренутку упутили на своју припадност једној од група, али и утврђује да одређену групу (дакле, прво лице множине) бирају како би себе представили у позитивном светлу.

У том смислу, Подбој (2011) издваја референте на које се односи заменица *ми* у једном говору Јадранке Косор.⁵ То су: „хрватски грађани опћени-то”, влада односно Хрватска демократска заједница и „саборски заступници”. Инсистирањем на заменици *ми* говорник позива грађане и посланике да се придруже њеним напорима, те „распоредује одговорност коју имају она и њезина влада”, док употребом заменице *ја* „говори о својој солидарности с грађанима Хрватске, истиче дакле своје позитивне особине и моралну супериорност, а то имплицира следеће: сви који се супротставе њезиним мјерама нису суосјећајни и морално су дискредитирани. Но када мора споменути тешку економску ситуацију, користи замјеницу *ми* [...] и на тај начин отклања фокус са себе” (Podboj 2011: 130–131).

Истраживање (Stănculete 2019) рађено на корпусу говора двојице премијера који су приближно истовремено обављали ту функцију (румунског, Адриана Настасеа – говор из 2000, и британског, Тонија Блера – говор из 1997) показује да доминантна употреба заменице *ми* или заменице *ја* указује на различиту усаглашеност ставова говорника са самом идејом и филозофијом демократије. Како се наглашава, Блер употребом првог лица множине покушава да, колико год је могуће, нагласи функцију тима у којем сви имају своје дужности и којем и он сам припада (Stănculete 2019: 134). Супротно томе, у употреби првог лица једнине у говору румунског премијера ауторка утврђује потребу за истицањем себе као појединца и доносиоца одлука у први план. Издваја се више семантичких и прагматичких импликација, међу којима су следеће: употребом заменице *ја* истиче се погрешно деловање политичких опонената, отвореност, искреност и одговорност говорника, те негативан однос према претходном (социјалистичком) систему. Употреба, далеко ређа, првог лица множине, упућује на то да је говорник ипак вољан да део одговорности подели са члановима свога тима (Stănculete 2019: 128–130).

⁵ Говор је одржан у јулу 2009. године на седници Хрватског сабора, поводом преузимања функције премијера. После Санадерове оставке, у условима појачавања економске кризе и неповољних околности по своју странку (Podboj 2011: 130), Косорова је говор одржала у изузетно деликатном моменту. Та чињеница чини употребу заменица у овом говору посебно интересантном за анализу.

3. Анализа корпуса: резултати и дискусија

Полазећи од приказаних теоријских основа и методолошких решења примењених у ранијим истраживањима, а на основу претходне анализе корпуса, издвојене су као најфреквентније и најрелевантније, употреба првог лица јединине и првог лица множине. Овај примарни критеријум класификације примера биће, нужно, праћен и упућивањем на конфронтирања трећег лица првом, као и издвајањем других релевантних стратегија говорника као што су градација, понављања и сл.⁶

3.1. Прво лице јединине

У корпусу, који смо одредили у уводном делу рада, највише је исказа председника Републике Србије Александра Вучића, чиме се репрезентује и учесталост његових изјава везаних за дати тематско-проблемски оквир. Управо у његовим изјавама најчешће је и говорење у првом лицу јединине, чији је један од ефеката сигнализирање преузимања велике личне одговорности и присвајања одређених механизма државничког одлучивања и институционализоване акције:⁷

(1) *Морам да видим у складу са законом како то иде, ја мислим да би највише права имали да се питају они који тамо живе.* (А. Вучић, 4. 6. 2021, конференција за медије)

(2) *Ако буду радила електрична возила у Србији, што сам им већ *ћредложио*, у висини од четири стотине педесет хиљада возила годишње... Онда вам је јасно да је Србија на некој*

⁶ Показује се да је корпус ових средстава веома сличан и у јавном дискурсу савремених америчких политичара: понављање као средство интензификације, проксималност („близу”, „ускоро” и сл.), дистрибуција и фреквенција („свуда”, „увек” и сл.), употреба компаратива и суперлатива, квантификација (Breeze 2019: 157–165). Сви ови елементи присутни су у примерима које у раду наводимо.

⁷ И у другим истраживањима јавних обраћања политичара истиче се да првим лицем јединине говорник показује сопствени ауторитет и личну одговорност, посвећеност (Alavidze 2017; Karapetjana 2011:43; Håkansson 2012). Тиме се креира слика о говорнику као добром политичару: „When the IE [interviewee = интервјуисани политичар] is creating a picture of self as a good politician, s/he uses ‘I’ to construct the different facets of being a good politician. ‘I’ is used with different types of verbs reflecting these different faces of the individual politician. Of these verbs, there are a large number of uses of ‘I’ associated with verbs which express the actions of a politician. These actions are typically associated with things that politicians do in the course of their job and they range from actions which are specific to a particular role to more general actions associated with being a politician. However, what is significant about all these uses of ‘I’ is that the IE is constructing a picture of self as a good politician” (Bramley 2001: 74).

другој планети у односу на данашње. (А. Вучић, 4. 6. 2021, конференција за медије)

(3) *Ја немам проблем са тим да кажем да нешто нисам добро видео или да сам нешто превидео, а ја знам да људи добро разумеју и колико се трудим и колико се борим, и да виде напредак Србије који је толико очигледан, који је толико јасан, који на крају крајева потврђује Европска унија, све светске финансијске организације, али грађани могу да се окрену око себе и да виде мостове, путеве, пруге, болнице, музеје, тврђаве, све обновљено и све се ради.* (А. Вучић, конференција за медије, 8. 12. 2021)

(4) *Био сам двадесет шест – двадесет седам пута на територији Лознице и Крупња. Изградили, урадили, док је тај који је продао земљиште Рио тинту уништио Вискозу лозничку. Највећу фабрику у којој је радило 12000 људи, да људи знају. Па продао земљиште то што је опљачкао од народа, продао земљиште Рио тинту, узео паре па позива на протесте *прошив мене*.* (А. Вучић, конференција за медије, 8. 12. 2021)

Наведени примери показују да председник Србије првим лицем једине истиче индивидуални, лични труд, своју посвећеност и ангажованост као појединца, бригу за поштовање законских процедура. У примеру (3) овај аспект је интензификован паралелом „ја се трудим [па се види] напредак Србије”, док је у примеру (4) из активне позиције говорник прешао у пасивну позицију онога против кога се (опет лично) протестује.

Личне активности говорника у далеко су мањој мери истакнуте првим лицем једине у изјавама других политичких актера, што јасно упућује на њихову позицију дељења одговорности у доношењу одлука и предузимању важних државничких корака. У конкретном друштвено-политичком контексту, када се председник Републике ограђује од одлука Владе али их прихвата због реакције грађана, председник Владе прибегава првом лицу једине. Осим уводних сегмената (означених подвлачењем) којима се изражава емоционално-афективни однос према датом стању и најава онога што ће бити речено, премијер ће првим лицем једине недвосмислено себи приписати доношење одлуке за коју је била надлежна Влада:

Немам речи којима бих описала лицемерје странаца који финансирају ове организације и ове протесте. И да будем потпуно јасна, о овоме сам разговарала и са неколико амбасадора и исту ову поруку сам им јуренела. Коначно, још једном да кажем који су разлози зашто сам донела овакву одлуку и савила штачку на овај пројекат. (А. Брнабић, 20. 1. 2022, конференција за медије)

Поред приписивања одговорности и доношења одлука себи, прво лице једнине је и у функцији одрицања одговорности, што смо забележили у следећем примеру:

(5) Разговарали смо да уђу и да нас спасу... Зато што морају да погасе део железара, део челичана по Кини, ваљда због чистог ваздуха у шта се ја *недовољно разумем, ја вам искрено кажем, а шио би ме шио и занимало*, то је њихов посао, то је њихова ствар. И они имају налог своје владе да шире по Европи свој посао, ми смо им добри пријатељи, најбољи пријатељи (А. Вучић, РТС 1, 19. 12. 2020)

Употребом првог лица једнине председник државе упућује поруку да се дистанцира од политичара, и то на два различита начина: од политичара уопште и од политичара супротстављених опција (опозиције или некадашње власти). Првим типом опонира политичаре уопште себи као председнику грађана, некоме ко жели да слуша „обичан народ”, чиме себе изузима од свих осталих који се баве политиком. Тако манифестује лични ауторитет путем репрезентације сопственог односа са „народом” с једне, и односа према „елити” с друге стране (упор. Levonian 2019). Додатно, у примеру (9), а у складу са позицијом „стајања на страни обичног народа” коју заузима поводом повлачења предлога Закона о експропријацији, председник Републике Србије остварује потпуну дистанцу у односу на политичке противнике изјавом да их он лично неће коментарисати:

(6) *Ја не желим да слушам ње политичаре*, ни српске ни бошњачке, који би само да злоупотребљавају, да узму неки поен за себе, све то по страни оставите, од *обичних људи* сам добио. (А. Вучић, Интервју, РТС 1, 12. 1. 2022);

(7) *Ја нисам политичар* који би да стекне поене (А. Вучић, Интервју, РТС 1, 12. 1. 2022).

(8) *Јер не желим да њоворим* о политичарима који су злоупотребљавали протесте, који хоће своје политичке каријере да граде на нечему што је *народна мука и народни њроблем*. Они ме не занимају, као што сам *њоворио*. Али се *обраћам људима који су били забринути*, чак и неки од њих који нису хтели да ме виде а *са којима сам разјоварао*. (А. Вучић, конференција за медије, 8. 12. 2021)

(9) Новинарка: Друго питање, пошто је стигло саопштење из Иницијативе Крени–промени, Саво Манојловић рекао је да су захтеви испуњени али је потребно да се све формално-правно заврши до петка, после чега би уследило славље на Тргу републике у 14 сати. Сад моје питање...

А. Вучић: *Ја не коментаришем имена и не коментаришем организације. Све ће бити формално-правно завршено и пре тога.* (А. Вучић, конференција за медије, 8. 12. 2021)

(10) *Ја сам разговарао око тога са председником Владе неколико пута и мислим да је мој став појединачно рационалан, нећу да улазим у све пољитичке расправе.* (А. Вучић, РТС 1, 12. 1. 2022, Интервју)

Други начин на који се председник Србије употребом првог лица једине дистанцира од политичара јесте модел који се од претходног разликује по степену ексклузивности. У њему сада „на другој страни” нису политичари уопште, већ само они који су чинили претходну власт или су му супротстављени по политичкој оријентацији. Дакле, за разлику од претходних примера („ја и народ : политичари уопште”), у наредном типу реализује се опозиција „ја : противничке политичке опције”:

(11) Водитељ: Шта Србија треба да ради по питању литијума који има?

А. Вучић: *Веома ми је мучно да оговарам људима који су довели Рио тинто, који су мењали законе по жељи једне фирме, који су им то бар формално дали да раде за цабе, а ко је од њих узимао паре,*⁸ *ми то данас не можемо да докажемо... [прекиди у покушају да и један и други саговорник нешто каже] То никада нисам у стању да исправим. То никада нисте у стању да исправите. Зато што је неко некада донео закон 2006. године, нови Закон о рударству који је цео направљен у корист Рио тинта. Дакле Закон је прављен за Рио тинто. И управо због тога и због начела континуитета од истражних права до права експлоатације, они имају одређена права и потраживања према држави Србији. *Ја знам да је тешко разговарати о условима...* (РТС 1, 12. 1. 2022, Интервју)*

(12) *Видите, ја сам човек који мислим да сам највише љуша обдишао готово сва места у Србији. Има их неколико у којима нисам био. На подручју Лознице и Крупња био сам, кад већ говорите, у неким селима. Сви остали мислим од четрдесет пете године наовамо нису били укупно два пута. Од четрдесет пете године наовамо. Или три. А ја сам био преко двадесет шест или двадесет седам пута. Двадесет и шест или двадесет седам пута званично. Званично. Само у та два места. Трудно се, љомајао око поплава.*

⁸ Сигнали позиције ЈА издвојени су курсивом, док је реферисање на опоненте обележено подвлачењем.

Још ужи круг ексклузивности Вучић постиже употребом првог лица једнине када своје идеје и напоре супротставља својим најближим сарадницима и политичким савезницима: председници Владе, министри-ма, државном апарату и администрацији. Оваква конфронтација, која је и експлицитно препознатљива, па тиме и маркирана граматички и дискурзивно, донекле је неочекивана. Међутим, може се претпоставити и да се ради о промишљеној стратегији у којој се одлучује да се пред изборе на све начине заштити и „обичном народу” приближи Вучић, као експонент странке и коалиције на власти. У том смислу и председница Владе и министри преузимају улогу криваца за све што је спорно за широки круг грађана. Стога је употреба првог лица једнине у овом контексту, са издвајањем председника државе и носиоца изборне листе, сигнал ексклузије појединца у односу на читав сараднички тим око њега, што показују следећи примери:

(13) Догодило се нешто да, у жељи, како сам разумео људе из Владе, да донесу најбољи могући закон којим ће да реше те проблеме експропријације, они су донели закон у којем је једна ствар за мене била посебно проблематична од самог почетка а то су рокови који се дају сопственику непокретности, дакле... Било земљишта, било куће, било које непокретности, дакле да мора да прихвати одлуке Управе прихода. Рокови за жалбу који су били ужасно кратки. то је пет плус три дана и тиме сте уствари исцрпили све могућности [...] Стварно мислим, као што сам рекао и први пут, да су ти рокови суманути (А. Вучић, конференција за медије, 8. 12. 2021)

(14) У Закону о експропријацији сам нашао још ствари које нису добре. Видео сам једну сталну манију министара да се мешају у све и да себи преузимају одређене надлежности чак и тамо где не мора да их буде и где не треба да их буде. Дакле није њихова намера била било шта са Рио тинтом, само је њихова намера била да буду још важнији и да могу брже и лакше да реше одређени проблем. (А. Вучић, конференција за медије, 8. 12. 2021)

(15) И зато дих волео да људи у Влади Србије, они који су уморни не морају да буду министри. Али да оно мало још колико им је остало док трају мандати, да то време проведу слушајући људе. Слушајући људе, а не себе. И реагујући на захтеве људи и испуњавајући захтеве грађана. [...] Колико сам се пушта љушио, сведоци су ми моји пријатељи у Председништву, рекао бих и Ана и сви други. Безброј пушта сам се љушио због тога што нисмо објаснили људима ствари око лечења деце. (А. Вучић, конференција за медије, 8. 12. 2021)

Није реткост да у том ексклузивитету Вучић на себе преузме и одређену „кривицу” и истакне да је, супротно свим претходним сигнаlima инклузивности са народом, једини заступао одлуке и решења који нису наилазили на одобравање грађана. У оваквим случајевима интензификује ефекат употребе првог лица јединине лексемама *једино* и *једини*, на пример:

(16) А. Вучић: Зашто данас они који верују у тај пројекат причају о томе да ће да доведу и фабрику за литијум, али и фабрику за аутомобиле, да ће да имају по педесет милијарди. У томе је разлика.

Водитељ: То сте Ви, Ви говорите да ћете довести...

А. Вучић: *Ја сам једини. Ја сам једини* који данас сме да каже да мислим да би то било боље решење за њих уколико би студије биле добре. Људи не мисле тако? Ево нема проблема, Влада ће то да укине. (РТС 1, 12. 1. 2022, Интервју)

(17) *[Б]ио сам једини* који се залагао за Колубару Б, *једини* који је инсистирао и на овоме што градимо у Костолцу триста педесет мегавата... (А. Вучић, ТВ Пинк, 13. 7. 2022)

Једна од најексплицитнијих секвенци у којима се лично, као особа и као председник државе, издваја од остатка владајућег апарата јесте она у којој се извињава грађанима који су били оштећени током протеста, и то лично извињење образлаже двома околностима. Прва је да „држава није обавила свој посао” (чиме своју функцију раздваја од функције државних органа), а друга да је једино он (опет користећи лексему *једино*) биран директно гласовима грађана. У том контексту изјављује „једино ја [сам] апсолутно *лејџимно* изабран”, што имплицира да има и нелегитимно изабраних функционера у органима власти, те додатно ствара оштру дистанцу између њега лично и функције коју обавља према свим осталим актерима власти и политике уопште. Ипак, у завршници се опет враћа на припадност колективу (инклузивно „ми”) и то на начин који не обезбеђује једнозначно тумачење колективитета обухваћеног првим лицем множине:

(18) Истовремено, *хоћу да се извиним* свим грађанима, *неке од њих сам и лично њозвао* које смо могли да препознамо, *да им се извиним* што су трпели терор неодговорних људи и оних који су добијали батине на противзаконито организованим протестима и оних пре свега старица и стараца који су били брутално вређани од стране неких непристојних људи... *Извинио сам им се јер држава у тим случајевима није обавила свој посао* и као неко ко, ако хоћете, **носилац функције која има највиши легитимитет у овој земљи јер сам на крају крајева, тако по нашем систему испадне, једино ја апсолутно легитимно**

изабран гласовима народа директно именом и презименом, одговоран за то и не морам да вам кажем колико сам се јео када видим да неко на онакав начин псује једну пристојну даму, пристојну госпођу, **моју да кажем**, неће се наљутити, и баку, а било је много горе оно што нисте могли да чујете.

Али, како да вам кажем, све је то цена демократије. Ми морамо себе да гледамо, да гледамо како да земља настави да се развија, да гледамо како да земља иде напред, да се боримо заједнички... (А. Вучић, конференција за медије, 8. 12. 2021)

Слично оваквим чиновима извињавања, председник Србије говори о својој кривици због тога што нико није благовремено разговарао са узнемиреним грађанима. У примеру (19), то чини уз наглашавање да одлука није била у његовој надлежности, те да су „сви” мештани са којима се састао знали да његова кривица заправо не постоји.⁹ Секвенца је, дакле, готово уоквирена двома истосмерним изјавама у градацији („ја део кривице прихватам на себе”: „Али ја сам крив, ја сам се јео све време изнутра”). Тек при крају, међутим, два пута ће трећим лицем упутити на „праве кривце” и то оба пута уз лексему „други” – дакле, без прецизне идентификације („неки други”, „други људи”). Само се из општег контекста бројних изјава које су претходиле овој може закључити да у првом случају упућује на претходну власт, а у другом на тренутни државни апарат и администрацију:

(19) *Иако то није моја надлежност, ја део кривице прихватам на себе. Јер сам, као и за многе друге ствари, морао сам више томе да се посветим и морао и раније да одем у Недељице и да разговарам и раније са људима. Слушао сам људе у Горњим Недељицама и ово је моје обраћање њима да им кажем људи... неко ће рећи то је мали број људи, то је пет хиљада људи... Нема ни пет хиљада људи. И то формално водимо да је пет хиљада четрдесет четири човека који живе у тих дванаест–тринаест села. Нема их толико. Али није питање само тих села, борио*

⁹ Како је употреба првог лица јединине или множине условљена намером говорника да дели одговорност или да је самостално преузме (De Fina 1995), у наведеним обраћањима у којима говорник инсистира на сопственој кривици налазимо потпуно атипично инсистирање на личној одговорности. У јавном политичком дискурсу, прво лице јединине преовлађује када себи треба приписати успех и нешто што је окончано, док се прво лице множине користи најчешће када се дају обећања или гаранције (Fairclough 2001: 120). Овде је, рекли бисмо, намера говорника потпуно друкчија: инсистирањем на сопственом осећању кривице, чак и тамо где је, како сам истиче, нема, исказ се осложњава емоционално-доживљајном компонентом (што у први план истиче Ковачевић (2017: 243) у вези са инконгруентним партиципно-инклузивним *ми* или *ви*). У крајњој линији, претпостављамо да је циљ изазивање саосећања грађана са говорником.

дих се за једног човека да је. [...] Прво сви су они знали да ту нема моје кривице нити да сам доводио Рио тинто нити да сам узимао новац за разлику од неких других. Али ја сам крив, ја сам се јео све време изнујира зато што сам знао да нисам довољно љажње ѿоме ѿосветио. Зато што сам мислио да други људи брину. (А. Вучић, конференција за медије, 8. 12. 2021)

Веома сличну изјаву даје у измењеним околностима, седам месеци касније, овога пута истичући своју кривицу због пропуштене развојне шансе, тј. могућности експлоатације литијума. Модел је веома сличан: три пута је речено „ја сам крив”, уз наглашавање заменице *ја*, једном се та информација понавља синтагмом „моја кривица”, да би се, опет уз понављања, информација о кривици градираола и прешла у сасвим лични, афективно-исповедни тон, „себи то не могу да опростим”. Опоненти се и овог пута идентификују у двама групацијама: „моји саборци” и „сви остали”. Мало касније, на „остале” се упућује заменицом „они”:

(20) Водитељка: А то је?

АВ: Литијум. *Ја сам крив* за ту грешку као што сам помало заслужан што смо, наравно уз Јоргованку Табаковић пре свега, она више, ја мање, и за злато, што имамо највише злата и тек ћемо да га имамо, и девизних резерви што су највише. Ми смо осамсто милиона евра купили у овом месецу, дакле, да ојачамо наше девизне резерве, да можемо да издржимо све ударе, сву тежину зиме и свега друго што долази. Дакле, и то је све добро. *Ја сам крив* што сам прихватио под притисцима и мојих сабораца и свих осталих да одустанемо од литијума и *ѿо је моја велика кривица и себи ѿо, вероватно највећа, и себи ѿо, у ѿоку каријере у ѿоследњих десет ѿ година, седи ѿо не моју да оѿростим*. [...] *Ја сам крив ѿѿо нисам издржао* све те притиске, све те лажи, не заборавите да су они тада тражили да одустанемо од угља, да су говорили да морамо да одустанемо од Колубаре Б... (А. Вучић, ТВ Пинк, 13. 7. 2022)

Првим лицем множине истичу се заслуге за јачање девизних резерви, при чему говорник лично преузима идентитет „кривца”, док при позитивном оцењивању сопствених активности јасно исказује припадност групи. Осим тога, присутан је и недвосмислени сигнал скромности („као што сам помало и заслужан”), тако да можемо закључити да је наведени сегмент изјаве потпуно усмерен ка истицању сопствене кривице. У наредним примерима А. Вучић представља и последице до којих ће довести Влада Републике Србије односно до којих је довело његово несупротстављање одлукама Владе. Стога је први пример (21) уобличен у футуру (пре доношења

одлуке) и односи се на Владу (треће лице једнине), док у другом (22, по доношењу одлуке) преовладавају перфекат и прво лице множине:

(21) И *уништиће* због тога и Горње Недељице и Доње Недељице и цео тај крај. *Уништиће*. Влада Републике Србије, буде ли прихватила, а прихватиће, *уништиће дугућносћ* Лознице, Крупња, читавог региона. (А. Вучић, РТС 1, 12. 1. 2022, Интервју)

(22) *Уништили смо* тиме запад Србије, *уништили смо* том одлуком Подриње цело. Ми данас у Подрињу, данас сам гледао, по званичној статистици, дакле Лозница, Мали Зворник, Љубовија, Бајина Башта, имамо сто двадесет хиљада становника. Реално немамо девеседет хиљада душа које заноће. *Нама је Подриње ѝразно. Нама је зайагна ѝраница Србије ѝразна.* [...] Али то ћу покушати да нацртам људима са чим се суочавамо и зашто ћемо да имамо велике проблеме, и то ми је грешка коју себи једноставно не могу да опростим. Баш ме брига шта ће да коментаришу и шта ће да говоре разне незналице. *Ми смо* тим *уништили* пре свега Лозницу, Крупањ, Мали Зворник... Ја сам тамо добио огроман број гласова, ни на једном месту нисам добио испод педесет четири посто гласова, негде и деведесет посто гласова [уздах]. Срамота ме што нисам имао довољно снаге да то упркос свим лажима, свим притисцима, свим спортистима, глумцима, свима који нису били довољно информисани... [уздах] То ми је највећа грешка коју себи, и у књигама које ћу да пишем за десет година, коју себи никада нећу опростити. Имали смо шансу да у Лозници живи сто, сто двадесет, сто педесет хиљада људи, да нам буде (пауза) пети–шести град по величини за десет година. *Убили смо дугућносћ. Убили смо дугућносћ.* [...] Велику, велику грешку сам направио. Није важно. (А. Вучић, ТВ Пинк, 13. 7. 2022)

Прво што се може запазити у наведеним примерима јесте да је вокабулар, упркос временској дистанци између ове две изјаве, веома сличан. У примеру (21) три пута је поновљена лексема *уништићиии*, трећи пут праћена објектом *дугућносћ*. У другом (22), који је знатно проширен у односу на претходни, опет је три пута присутан глагол *уништићиии*. Присутна је и именица *дугућносћ*, али је она сада подређена знатно више емоционално маркираном глаголу: *убићии*. Уз то, реченица *Убили смо дугућносћ* је дословно поновљена. Слика катастрофе која предстоји уколико се одустане од експлоатације литијума такође је представљена на сличан начин и консеквентно градирана. У првој изјави набрајају се села и мања места која ће бити уништена, док су у другој сви ти топоними супсумирани под

назив регије *Подриње* „Нама је Подриње празно”. Слика кулминира исказом који, осим пустоши, посредно назначавачу и националну (државну) опасност: „Нама је *зайадна іраница Србије* празна”). И трећа информација која је у фокусу (поред уништавања будућности на временском, а Подриња и Србије на просторном плану) јесте пет пута истакнута лична кривица председника Републике, са невеликим разликама у формулацији. Сегмент се завршава неочекивано, кратком реченицом „Није важно”, чија је садржина у потпуној супротности са свиме што је претходно речено, а која сигнализира резигнацију и немогућност да се било шта промени.

3.2. Прво лице множине

Док се првим лицем једнине недвосмислено упућује на референт (на говорника), првим лицем множине говорник омогућује различите интерпретације у погледу идентификовања референта. Осим председника државе, актери политичке сцене у својим изјавама ограничавају употребу првог лица једнине на уопштене, углавном уводне, делове типа *морам да кажем, волела бих да іричамо, верујем да, мислим да* и сл. У њиховим изјавама доминантно је изражавање сопствене позиције као позиције Владе или министарства којем припадају. Тако се првим лицем множине реферише на ове институције, а и када изостаје прецизна идентификација институције, јасно је да се упућује на власт, тј. на државни апарат.¹⁰ Ово ћемо показати следећим примерима у којима се референт изражен заменичким или глаголским *ми* (у курзиву) идентификује контекстом (делови истакнути подвлачењем):

(23) *Имали смо* у последњих неколико месеци протесте у вези са пројектом Јадар, Рио тинтом односно њиховом ћерком компанијом у Србији Рио сава експлорешн која је у Републици Србији од 2004. године и 2004. године добила прво решење којима се дозвољава... којим се дозвољавају истражне радње у Републици Србији, кренула у истраживање, 2006. измењен Закон о рударству... *Имамо* захтеве еколошких организација, то су пре свега еколошке организације окупљене око Еколошког устанка, Савеза еколошких организација Србије, Отворене грађанске платформе Акција и осталих, Александра Јовановића Ћуте, и то су дакле ови захтеви који су предати Влади Републике Србије 12. јануара 2022. године.

¹⁰ Осим ауторитета институције, у употреби првог лица множине увек је имплицитно присутан ауторитет у смислу овлашћења говорника да говори у име других (Bramley 2001: 74).

[...] Уговоре никада *нисмо ни имали*, као што *смо* више пута и *рекли*. (А. Брнабић, конференција за медије, 20. 1. 2022)

(24) *Ми у министарству се њрудимо* да све оно што *смо* наследили, а дакле сви проблеми су педесет година присутни у Србији, а ја то добро видим када идем по терену, као што сте добро рекли, Катарина, по тим депонијама, свака на тој локацији стоји тридесет година. (И. Вујовић, 14. 12. 2021, ТВ Хепи)

(25) *Ми сада и као Влада Републике Србије морамо да дамо* максималну подршку председнику јер управо је такође и он сигнализирао да су неопходни зелени капитални пројекти које *ми морамо да радимо*. (И. Вујовић, 14. 12. 2021, ТВ Хепи)

(26) *Ми смо успели* да стварно *унајредимо* сарадњу са кинеским партнерима, пре свега као министарство и као људи који су у мом тиму, дакле, *имамо* редовно састанке и *наша* врата су отворена, како, наравно кинеским партнерима, тако и свим другим привредним субјектима [...] Оно што је важно, то је да није загађење ваздуха од данас нити *смо* га направили *ми који овде седимо* него свакако сви већ деценијама уназад сведоци тога, али *не можемо да не њоменемо да се њрудимо да ојклонимо* те проблеме. (И. Вујовић, 14. 12. 2021, ТВ Хепи)

Потпуно имплицитна, неизречена, али значајна конфронтација *ми* : *они* постигнута је истицањем пређашњег стања, које је отпочело или је установљено у периоду претходне власти.¹¹ Тиме говорници одричу одговорност актуелне власти којој и сами припадају. Реч је о следећим формулацијама: „до 2004. године и 2004. године добила прво решење [...] 2006. измењен Закон о рударству” (24); „све оно што *смо* наследили, а дакле сви проблеми су педесет година присутни [...] свака на тој локацији стоји тридесет година” (25); „сви [*смо*] већ деценијама уназад сведоци тога” (27).

Много су чешћи случајеви када се референт на који се упућује првим лицем множине само посредно може идентификовати, односно претпоставити. У тим случајевима говорник остварује неодређену идентификацију са низом могућих колективитета:

(27) *Морамо да најравимо* план *наш* како *ћемо* наредних деценија да *ћасимо* термоелектране. Дакле, то људи морају да буду свесни, неће бити термоелектрана за неких двадесетак-тридесет година, али *ћемо* све *њроизводити* дакле од електричне енергије или топлотне енергије значи из обновљивих извора

¹¹ Неисказано или посве посредно реферисање на „друге” није реткост и може се реализовати и симултаном употребом инклузивног и ексклузивног *ми* (Penncook 1994).

енергије. Хидроелектране, гасне електране, соларне електране, на ветар, на биомасу јер више *немамо* новца практично да *илаћемо* те емисије које... које су јако високе. (З. Михајловић ТВ К1, 13. 4. 2021)

У наведеном примеру, „ми” је препознатљиво као ресорно министарство или Влада, али дугорочност изнесених предвиђања и планова („наредних деценија”, „за неких 20–30 година”) упућује на то да се са „ми” реферише на државу уопште. Анализирајући кореферентне јединице са инконгруенцијом лица у сложеној реченици или везаном тексту, Ковачевић наглашава управо овакву појаву „преносиве”, унеколико неодређене референцијалности у говору наших, али и политичара других држава: „Та идентификација државе с њеном владом, односно представљање владе као државе у првом је плану у примјерима у којима се метонимијска веза ’назив државе → народ или држављани’ проширује за компоненту ’назив владе’, чиме се метонимијска структура с партитивно-инклузивним *ми* остварује као трокомпонентна ’назив државе → влада државе → народ или држављани’. У таквој метонимијској вези партитивно-инклузивно *ми* упућује прије свега на припадност говорника ’влади’ а тек посредно преко припадности ’влади’ имплицира и говорникову нужну припадност ’држављанима’” (Ковачевић 2017: 238).

Референт првога лица множине може бити још мање идентификован када говорник има потребу да објасни реалне и веће пропусте који су познати јавности. У таквим случајевима, као у наредним примерима, говорник се првим лицем множине солидарише са владајућом структуром (курзив), док се на „кривца” упућује неодређеним заменицама или се прибегава обезличавању (подвучено) :

(28) Због смањења трошкова једне стране компаније *немамо љраво*, када предузимате нешто не можете да задовољите све интересе, али *немамо љраво да унишћивамо* животе већег броја људи него што је то било предвиђено првобитним плановима. (А. Вучић, конференција за медије, 8. 12. 2021)

(29) Ово је излазак у сусрет грађанима и људима у Републици Србији, који су се уплашили, *не зашто шшто смо се ми уилашили*, зато што су се они уплашили да неко нешто ради против њихових интереса. И *моја* је жеља да им кажем да *нам* не пада на памет да *радимо* било шта против њих. Јер све ово што *смо израдили*, све ово што *смо израдили*, *израдили смо заједнички*. (А. Вучић, конференција за медије, 8. 12. 2021)

У примеру (29) посебно је видљива порука „помирења” са грађанима и солидарност с њима. Из позиције из које о „уплашеним грађанима” говори у трећем лицу, а првим лицем множине реферише на колективитет којем сâм припада, говорник на крају, последњом реченицом сегмента, до некле обједињује групације „ми” и „грађани (држављани, народ)”. То чини не користећи овога пута инклузивно *ми* које је у дискурсу већ „заузето” позицијом оних који о грађанима брину и „излазе им у сусрет”, већ глаголски исказаним првим лицем множине праћеним прилогом *заједнички* („изградили смо заједнички”).

Како је потенцијални амбигвитет онога што се исказује првим лицем множине погодан за говорника који у јавном (политичком) дискурсу преузима различите позиције без јасне идентификације, у једном телевизијском интервјуу водитељ је покушао да прецизира позицију председника Србије. Инсистирање водитеља на идентификацији референта означеног са *ми* резултирало је остајањем саговорника на нејасној позицији и, на крају, преусмеравањем теме:¹²

(30) Водитељ¹³: То неко мора да плати.

А. Вучић: Па ми плаћамо.

Водитељ: *Ми* кад кажете, Ви мислите на грађане?

А. Вучић: Мислим на све нас, наравно. И плаћамо добро, плаћамо, плаћа Влада, плаћа буџет [...] Плаћа Влада, зато говорим да имамо добру финансијску ситуацију.

Водитељ: Али Влада прикупља новац од грађана, значи Влади не падају паре с неба. Или се задужује.

А. Вучић: Полако. Влада... Кад причате о задуживању, Влада стоји перфектно. У нашој земљи су се све ствари промениле... (РТС 1, Интервју, 12. 1. 2022)

4. Закључак

У раду су издвојени примери из корпуса који превасходно указују на употребу првог лица јединине и множине. Употреба првог лица јединине

¹² У говору политичара примећује се тежња прибегавању променама колективног идентитета, исказаног првим лицем множине, уколико су суочени са изазовним питањима новинара (Moberg, Eriksson 2013). Честе стратегије избегавања одговора јесу прелаз са првог лица јединине на множину (Fetzer, Bull 2008) или комбиновање првог лица јединине и првог лица множине, када долази до субјективизације уместо изношења објективне оцене (нпр. „Ја мислим да смо то могли боље урадити”, в. Bull, Fetzer (2006)).

¹³ Емисију је водио новинар РТС-а Зоран Станојевић

доминантно је везана за дискурс председника Републике Србије Александра Вучића, а њиме се истиче или приписивање одговорности и доношења одлука себи као појединцу, или – супротно томе, али ређе – одрицање од одговорности. У изјавама осталих политичара који о еколошким проблемима говоре са позиције власти, употреба првог лица јединине је далеко ређа.

Употребом првог лица множине, које је приближно равномерно по фреквенцији код различитих говорника, говорници варирају између позиција солидарности и дистанце у односу на различите групације. Те групације је могуће одредити на основу контекста, неретко само условно, или их није могуће идентификовати. Дистанца се остварује и у односу на политичаре уопште, када се говорно лице „ставља на страну” грађана (најчешће председник Србије као „председник свих грађана”).¹⁴

Амбивалентне позиције које политичари заузимају у дискурсу, а које погодују променљивом избору колективитета којима се говорници придружују, у овом случају одговарају амбивалентним позицијама говорника у реалним дешавањима и нетранспарентном доношењу одлука. У контексту друштвено-политичких дешавања и предстојећих председничких и парламентарних избора, употребом првог лица јединине издваја се Александар Вучић као председнички кандидат и носилац листе владајуће политичке странке. То је дискурсна позиција која је омогућила лидерско иступање¹⁵ односно дистанцирање у односу на све политичке групације, па чак и сопствене сараднике. *Ја* у овом случају и таквом контексту чврсто везује говорника за „обичан народ” (бичачко тело), што се интензификује личним преузимањем „кривице” – емоционално-афективном стратегијом изазивања емпатије код грађана.

Због свега наведеног, јавни политички дискурс у Србији у тематском оквиру еколошких питања одступа од преовлађујућих модела употребе лица у политичким иступањима, у којима се последњих деценија као доминантно региструје прво лице множине (нпр. Fairclough 2001; Bello 2013; Kaewrungruang, Yaoharee 2018). Употреба првог лица множине уједно је, према дијахронијским истраживањима, и тенденција која почиње од

¹⁴ И један од слогана, односно лажмотива председничке кампање крајем 2021. до априла 2022. године, потврдио је ову позицију, а гласио је, уз модификације, „председник свих и председник за све”. Поновљен је и на инаугурацији после одржаних избора.

¹⁵ Потреба за лидерством у страначкој политици управо проистиче из виђења политичког деловања као преваходно експресивног: „The expressive model of politics encourages us to explore the focus on party leaders as embodiments of the meanings of political views, perspectives and communities. Media and popular cultural forms of expression are crucial here as sources of ideas and images of the leader through which people may make identifications” (Washbourne 2010: 43).

појаве масовних медија, а за циљ има приближавање све већем броју грађана који тим путем прате јавне наступе политичара. Дакле, како се показује, интерпретација употребе лица у нашем корпусу мора се доминантно заснивати на „кохеренцији између текста и света”, и укључити претпоставке и очекивања учесника у комуникацији (Fairclough 2001: 65–68; Widdowson 2007: 49–51).

И да закључимо. Синтагмом *деконструкција јавног дискурса* одредили смо, дакле, следеће доминанте везане за категорију лица у нашем корпусу:

– прво лице јединине готово је „резервисано” за говорника који има лидерску улогу, што је у супротности са тежњом сигнализирања укључености говорника у форме институционалног деловања и одлучивања;

– једна од доминантних карактеристика употребе првог лица множине јесте референцијални амбигвитет, тако да се замагљује идентитет доносилаца важних одлука;

– уместо политичког информисања и едуковања, доминира емоционално-афективна компонента, која је подржана употребом превасходно првог лица јединине и множине, али и реферисањем (трећим лицем) на оне од којих говорник жели да се дистанцира.

Извори и литература

Закон о родној равноправности, <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti.html> (посећено 27. 12. 2021)

Језик родне равноправности, Институт за српски језик САНУ, <http://www.isj.sanu.ac.rs/en/2018/05/14/jezik-rodne-ravnopravnosti/> (посећено 5. 11. 2020)

Ковачевић (2017): М. Ковачевић, *Српски језик њод лујом науке*, Београд: Завод за уџбенике.

Пешић (2011): М. Пешић: Концептуалне основе истраживања релација дискурса, моћи, политике и демократије, *Српска њолиџичка мисао*, 18/34, 309–334.

Славујевић (2007): З. Славујевић, *Полиџички маркеџині*, Београд: Факултет политичких наука – Чигоја.

Acton, Potts (2014): E. K. Acton, C. Potts, That straight talk: Sarah Palin and the sociolinguistics of demonstratives, *Journal of Sociolinguistics*, 18(1), 3–31.

Alavidze (2017): M. Alavidze, The use of pronouns in political discourse, *International Journal of Arts & Sciences*, 9(4), 349–356.

Allen (2007): W. Allen, Australian political discourse: Pronominal choice in campaign speeches, In: I. Mushin, M. Laughren (Eds.), *Selected Papers from the 2006 Conference of the Australian Linguistic Society*, <http://espace.library.uq.edu.au/view/UQ:12794> (posećeno 21. 3. 2021).

Bello (2013): U. Bello, “If I Could Make It, You Too Can Make It!”. Personal Pronouns in Political Discourse: A CDA of President Jonathan’s Presidential Declaration Speech, *International Journal of English Linguistics*, Vol. 3, No. 6, 84–96.

Bramley (2001): N. R. Bramley, *Pronouns of Politics: The Use of Pronouns in The Construction of ‘Self’ and ‘Other’ in Political Interviews* (PhD thesis, Australian National University), <https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/46225/6/02whole.pdf> (posećeno 21. 3. 2021).

Breeze (2019): R. Breeze, Approaching populist discourse from linguistics: graduation in political speeches, u: D. Vukasović, P. Matić (Ur.), *Diskurs i politika*, Beograd: Institut za političke studije, 151–172.

Bull, Fetzer (2006): P. Bull, A. Fetzer, Who are we and who are you? The strategic use of forms of address in political interviews, *Text and Talk*, 26(1), 1–35.

Chimbarange et al. (2013): A. Chimbarange, P. Takavarasha, F. Kombe, A critical discourse analysis of president Mugabe’s 2002 address to the World Summit on Sustainable Development, *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(9): 277–288.

De Fina (1995): A. de Fina, Pronominal choice, Identity and Solidarity in Political Discourse, *Text, Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 15(3), 379–410.

Fairclough (2001): Norman Fairclough, *Language and Power*² (1989¹), London: Longman.

Fetzer, Bull (2008): A. Fetzer, P. Bull, ‘Well, I answer it by simply inviting you to look at the evidence.’ The strategic use of pronouns in political interviews, *Journal of Language and Politics*, 7(2), 271–289.

Håkansson (2012): J. Håkansson, *The use of personal pronouns in political speeches: A comparative study of the pronominal choices of two American presidents* (Bachelor thesis), Linnaeus University, School of Language and Literature, Småland, Sweden, <http://lnu.diva-portal.org/smash/get/diva2:531167/FULLTEXT01.pdf> (posećeno 18. 2. 2021).

Kaewrungruang, Yaoharee (2018): K. Kaewrungruang, O. Yaoharee, The Use of Personal Pronoun in Political Discourse: A Case Study of the Final 2016 United States Presidential Election Debate, *rEFLections*, Vol. 25, No.1, 86–96.

Karapetjana (2011): I. Karapetjana, Pronominal Choice in Political Interviews, *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*, Vol. 1, 36–45.

Levonian (2019): R. M. Levonian, Self-legitimizing strategies in the discourse of political leaders: a comparative analysis of two Romanian politicians, u: D. Vuković, P. Matić (Ur.), *Diskurs i politika*, Beograd: Institut za političke studije, 173–202.

Moberg, Göran Eriksson (2013): Ulla Moberg, Göran Eriksson, Managing ideological differences in joint political press conferences. A study of the strategic use of the personal pronoun 'we', *Journal of Language and Politics*, 12(3), 315–334.

Mykhaylenko (2019): V. Mykhaylenko, Delta of personal pronouns in political discourse, *Наукові записки Національного університету Острозька академія: серія Філологія*, 6(74), 82–85.

Pennycook (1994): A. Pennycook, The Politics of Pronouns, *ELT Journal*, 48(2), 173–178.

Podboj (2011): M. Podboj, Manipulacija u političkom diskursu – kritički pristup, *Hrvatistika*, Vol. 5, br. 5, 123–133.

Rehbein et al. (2021): I. Rehbein, J. Ruppenhofer, J. Bernauer, Who is we? Disambiguating the referents of first person plural pronouns in parliamentary debates, In: *Proceedings of the 17th Conference on Natural Language Processing {KONVENS}*, Düsseldorf: Leibniz-Institut für Deutsche Sprache, [https://konvens2021.phil.hhu.de/wp-content/uploads/posećeno 12. 1. 2022](https://konvens2021.phil.hhu.de/wp-content/uploads/posećeno%2012.%201.%202022)).

Stănculete (2019): I. M. Stănculete, I vs. We. First Person Personal Pronouns in Political Speeches, *East-West Cultural Passage*, 19(1), 122–135

Tyrkkö (2016): J. Tyrkkö, Looking for rhetorical thresholds: Pronoun frequencies in political speeches, In: N. Minna, U. Lutzky, G. Mazzon, C. Suhr (Eds.), *Studies in variation, contacts and change in English. The Pragmatics and Stylistics of Identity Construction and Characterisation*, Helsinki: University of Helsinki, <https://varieng.helsinki.fi/series/volumes/17/tyrkkö/> (posećeno 20. 2. 2021).

Vuković (2014): Milica Vuković, Analiza političkog diskursa, u: S. Perović (ur.), *Analiza diskursa: teorije i metode*, Podgorica: Institut za strane jezike Univerzitet Crne Gore, 213–248.

Wales (1996): K. Wales, *Personal Pronouns in Present-Day English*, Cambridge: Cambridge University Press.

Washbourne (2010): N. Washbourne, *Mediating Politics. Newspaper, Radio, Television and the Internet*, Columbus: Open University Press.

Widdowson (2007): H. G. Widdowson, *Discourse Analysis*, Oxford: Oxford University Press.

Ilijana R. Čutura

University of Kragujevac

Faculty of Education in Jagodina

CATEGORY OF GRAMMATICAL PERSON IN DECONSTRUCTING PUBLIC DISCOURSE IN SERBIA

Summary: The paper deals with the analysis of the category of grammatical person in shaping public political discourse in Serbia. The material is excerpted from government representatives' spoken statements (interviews, media conferences etc.) regarding environmental problems that have escalated in 2021, especially public debate about Lithium exploration and possible mining. In the paper, we specifically analyzed the use of the first person singular and the first person plural from the aspect of reference, information transparency and emotional effect. The analysis of the material has shown that the first person singular is not frequent except in the public speeches of the president of the state. This is opposite to the aspiration of politicians to imply their involvement in institutional action and decision-making. However, in this socio-political context, the first person singular strengthens the leadership position of the speaker, distances the speaker from politicians in general and increases solidarity with 'non-politicians', i.e. citizens. The first person plural provides referential ambiguity and enables the speaker to shift among different collective identities.

Keywords: category of grammatical person, public discourse, political discourse, first person singular, first person plural, inclusiveness, exclusiveness.